

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת שלח תשע"ד

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים קודמות)

מה היתה טעות המרגלים?

"שֶׁלַח לְךָ אַנְשִׁים... וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי

עֵינֵיכֶם"

הקב"ה אומר למשה רבינו: "שֶׁלַח לְךָ אַנְשִׁים, וְיִתְּרוּ אֶת אֶרֶץ פְּנֵעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יג, ב). האנשים נשלחים, וכידוע - יצאה מזה תקלה גדולה. למה זה קרה? אולי מותר לומר, שהתשובה לכך רמוזה בסוף הפרשה - בפרשת ציצית. התורה מצוה שם: "וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" (שם טו, לט). מה פירוש הדבר? וכי אסור להשתמש בעינים?! כשה' אמר למשה "שֶׁלַח לְךָ אַנְשִׁים, וְיִתְּרוּ אֶת אֶרֶץ פְּנֵעַן", עם מה הוא רצה שיתורו את הארץ? לא עם העינים?! ... וכן אדם שרוצה לחצות את הכביש, האם אינו צריך להסתכל בעיניו אם יש מכוניות או אין מכוניות? או אם הרמזור ירוק או אדום? הרי אם לא ישתמש בעיניו, רחמנא ליצלן ממה שעלול לקרות!

התשובה היא, שאמנם מותר וצריך להשתמש בעינים, אבל אסור שהעינים תהיינה המנהיגות שלנו. העינים צריכות רק לדווח: יש מכונית, אין מכונית; אור ירוק, אור אדום. אבל לפסוק אם לחצות את הכביש או לא - זה צריך להשאיר לשכל. כך גם לגבי כיבוש הארץ: העינים צריכות רק לראות. "וְרָאִיתֶם אֶת הָאָרֶץ מֵהָהוּא" (שם יג, יח). אבל להחליט האם לפי מה שראו העינים אפשר או אי אפשר להכנס לארץ ישראל - את זה צריך להשאיר לשכל. והשכל הרי אומר, שאפשר להכנס לארץ, למרות העניקים והערים הבצורות שראו שם המרגלים. כי מי שהקה והרג ברגע אחד את כל בכורי מצרים, וקרע לנו את הים, והטביע בתוכו את פרעה ואת כל חילו, ונלחם לנו בעמלק, יוכל גם להכות את העניקים בארץ כנען, ולהתגבר על הערים הבצורות.

ואם השכל של המרגלים ושל ישראל לא חושב על כך מעצמו - הרי משה רבינו מזכיר להם זאת, כפי שמובא בפרשת דברים: "וְאָמַר אֲלֵכֶם, לֹא תַעֲרֹצוּן וְלֹא תִירְאוּן מֵהֶם. ה' אֱלֹהֵיכֶם הֵהָלֵךְ לְפָנֵיכֶם, הוּא יִלְחֶם לְכֶם, כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם" (דברים א, כט-ל). הרי לא רק את העניקים והערים הבצורות ראייתם בעיניכם, אלא גם את זה ראייתם בעינים, לפני קצת יותר משנה ורבע [מאז מכת בכורות, עד ליל תשעה באב שבו המרגלים מתלוננים], כיצד הרג ה' את כל בכורי מצרים ברגע אחד. ובמתן תורה, "פָּתַח לָהֶם (הקב"ה) שבעה רקיעים... וראו¹ שהוא יחידי" (רש"י שם ד, לה). זכו להגיע להכרה ברורה, שאין בעליונים ובתחתונים שום כח מלבדו ית'. ואם כן, מה יש לפחד מהעניקים ומן הערים הבצורות? ...

מי שאין לו שכל לעשות את החשבון הזה בעצמו, יכול לסמוך על השכל של משה רבינו, שעשה עבורו את החשבון. אבל המרגלים לא עושים כך, אלא הולכים אחרי העינים, ואם העינים ראו עניקים - אי אפשר, לדעתם, להכנס לארץ ישראל.

"בְּשִׁנְאֵת ה' אֶתְנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם"

כפי שראינו, משה רבינו מסביר דברים הגיוניים, אבל ישראל לא משתכנעים. מה יש להם לומר כנגד הדברים ההגיוניים של משה רבינו? - טענה מבהילה: "וְיִתְּרוּנוּ בְּאֵהָלֵיכֶם וַתֹּאמְרוּ: בְּשִׁנְאֵת ה' אֶתְנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, לָתֵת אֶתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ!" (שם א, כז). כלומר, אכן השתכנענו שהקב"ה יכול להתגבר על הכנעני והאמורי. אבל יש כאן בעיה אחרת. הבעיה היא, שה' לא רוצה. כל רצונו וכוונתו הוא, "לָתֵת אֶתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ!"

איזה הגיון יש בטענה הזאת? קשה מאד להבין, איך דור דעה אומר דברי שטות כאלו. הרי הקב"ה עשה להם כל כך הרבה טובות: גאל אותם משעבוד מצרים! קרע להם את הים! נלחם להם בעמלק! הוריד להם מן ככל בוקר! ולשָׁבֵת - לחם משנה! נגלה אליהם בהר סיני, במראָה שלא היה עם בעולם שראה כמותו! נתן להם תורה ומצוות! וכל זה נעשה, כדי "לָתֵת אֶתְנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידֵנוּ"? ...! קשה להבין איך אפשר לומר דברים כאלו². אמנם רש"י מסביר, שמחשבתם של ישראל (שה' שונא אותם) נבעה מזה שהם שנואו את ה', אבל גם אחרי דבריו הקדושים, עדין קשה להבין: מה סברו ישראל? הרי אם כך היא האמת, שה' שונא אותם ורוצה להשמידם - למה עשה להם את כל הטובות האלו? היה יכול להשאיר אותם בְּמִצְרַיִם, והמצרים היו משמידים אותם בשמחה³! קשה להבין, איך דור דעה נתפס למחשבה כל כך בלתי הגיונית.

ההסבר היחיד שעולה בדעתי לומר על כך הוא, שכוחו של היצר הרע הוא כנראה גדול מאד. בשלמא המרגלים ראו בא"י ערים בצורות ובני ענקים, ולכן הם מבוהלים. אבל מה ראו ישראל? הם לא ראו כלום! ראו רק את המרגלים מבוהלים, אז ממילא גם הם נבהלים. המרגלים הרי אינם אנשים פשוטים. הם אנשים חשובים. "כָּלֶם אַנְשִׁים, רְאִישֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל הֵמָּה" (במדבר יג, ג). הם מוחזקים כצדיקים וחסידים, וכגדולי ישראל (רש"י שם)⁴. אמנם שנים מהם אומרים שאפשר לעלות לא"י, אבל עשרת האחרים הרי מבוהלים ומפוחדים⁵, וזה משפיע. אמנם השכל אומר, שמה שמשה רבינו אומר, ומה שיהושע וכלב אומרים, זאת האמת, אבל ישראל נמשכים אחר המראה, ולא אחר השכל, ולכן - "וַתִּשָּׂא כָל הָעֵדָה וַיִּתְּנוּ אֶת קוֹלָם, וַיִּבְכּוּ הָעָם בְּלִילָה הַהוּא" (שם יד, א). אמנם הבכיה נמשכת רק לילה אחד, למחרת רוצים כבר לעשות תשובה ולהכנס לא"י, אבל גם הלילה האחד הזה היה יותר מדי. "אותו הלילה ליל תשעה באב היה. אמר להן הקב"ה לישראל: אתם בכיתם בכיה של חנם, ואני אקבע לכם בכיה לדורות" (סנה' קד, ב), על שני מקדשים שיחרבו ביום הזה⁶, [עד

לנסים מאשר חוץ לארץ. אמנם בשעת הצורך ה' עושה נסים גם בחו"ל, אבל א"י היא מקום המוכן עוד יותר לנסים, לא פחות מאשר חוץ לארץ. ממילא, אם במדבר יכלו ללכת בהנהגה ניסית, כל שכן שיכולים ללכת בהנהגה ניסית בא"י.⁹

רש"י הרי כותב (דברים א, ה), שאם לא היו ישראל שולחים מרגלים לרגל את הארץ, לא היו זקוקים למלחמה ולכלי זין כדי לכבשה. היו כובשים אותה בקלות, למרות הענקים והערים הבצורות שהיו שם. הגוים היו כבר בורחים מעצמם, או מתים בלי מלחמה (ספורנו שם). רק בגלל שהכניסו את עצמם למהלך של מלחמה כדרך הטבע ע"י שליחת מרגלים, הורידו עצמם למדרגה כזו, שהיו צריכים באמת להלחם בנשק. וגם במדרגה זו, בכל זאת אומר הפסוק: "וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵנִיחַ ה' (אחרי מות יהושע) לְנִסּוֹת בָּם אֶת יִשְׂרָאֵל, אֶת כָּל אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אֶת כָּל מַלְחָמוֹת כְּנָעַן. רַק לְמַעַן יַדַּעַת דְּרוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְלִמְדָם מִלְחָמָה, רַק אֲשֶׁר לְפָנִים לֹא יָדְעוּ" (שופטים ג, ב). פירש רש"י: "וְאֵלֶּה הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הֵנִיחַ ה' לְנִסּוֹת בָּם אֶת יִשְׂרָאֵל - את דור האחר אשר לא ידעו את נסי מלחמות כנען, ולא ראו את המעשה הגדול, והמרו במקום. רַק לְמַעַן יַדַּעַת - רק לדבר הזה לבדו הניחם, למען דעת ולהתבונן דורות בני ישראל הבאים מה החטא גורם, כי עתה הם זקוקים ללמד מלחמה, רַק אֲשֶׁר לְפָנִים - שהיו עומדים לשרת את ה', לא ידעו - למלחמות הללו ולטכסיסהם, ולא נצרכו להם". כלומר, בימות יהושע, הגם שהיו צריכים להלחם בכלי זין, אבל לא היו זקוקים לחכמה צבאית ולטכסיסי מלחמה. ה' אומר ליהושע מה לעשות - ביריחו תתקע בשופרות, בְּצֵי תִשִּׁים אֹרֵב, בְּמֵי מְרוֹם תִּבּוֹא בַּהֲתַקְפָּה פַתְאוּמִית (יהושע יא) - והם עושים כדבר ה' ומנצחים. אח"כ, אחרי מות יהושע, ירדו עוד מדרגה, וכבר לא היתה להם סיעתא דשמיא כזו, שלא להזדקק לטכסיסי מלחמה.¹⁰ כל שכן בימי משה רבינו. אם משה רבינו היה נכנס לא"י, מי יודע אלו ניסים גדולים היו נעשים שם. גם בימי יהושע נעשים ניסים. מי הירדן נבקעים לפניהם, השמש והירח עומדים, אבני אלגביש יורדות מן השמים, כל מיני ניסים. אם משה רבינו היה נכנס, הניסים היו גדולים הרבה יותר!

על כל פנים, המרגלים טעו כי חשבו שבא"י לא יהיו ניסים. אולי מפני זה לא מועיל מה שמשה מדבר אליהם, "הרי ראיתם את נסי מצרים ואת נסי המדבר" וכו'. כי הם חושבים שאין מזה ראייה. אמנם במצרים ובמדבר היו ניסים, אבל בא"י ההנהגה היא על פי הטבע. וכאמור, זוהי טעות. כי א"י היא מקום המוכן עוד יותר לניסים.

ביאור שני בחטא המרגלים

בזוהר מובא עוד טעם, למה לא רצו המרגלים להכנס לא"י. בזוהר מובא, שהטעם לזה הוא, מפני שהמרגלים - שהיו "רָאִשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל" (במדבר יג, ג) - שיערו, שבארץ ישראל לא הם ינהיגו את ישראל אלא מנהיגים אחרים, גדולים מהם.¹¹ לכן, כדי שלא לאבד את ההנהגה, רצו המרגלים שישאלו ישראל במדבר (זוהר ח"ג קנח, א).

והנה, גם בזה טעו המרגלים. וראיות לכך - מקרא ומסברא. מקרא - שהרי בסמוך לכניסה לארץ מופר משה מפי ה' את שמות הנשיאים "אֲשֶׁר יִנְחָלוּ לָכֶם אֶת הָאָרֶץ"¹² (במדבר לד, יז), ואומר: "לְמַטֵּה יְהוּדָה - כָּלֵב בֶּן יִפְנֹה" (שם, ט). והנה, כלב היה מן המרגלים, והוא מתמנה כעת להיות נשיא גם בא"י, להנחיל לבני

שבמהרה בימינו יהפך היום הזה לששון ושמחה (זכריה ה, ט). הכל בגלל שלילה אחד האמינו למרגלים, ומאסו בארץ חמדה.

ממה חששו המרגלים?

כפי שהזכרנו, קשה להבין, למה המרגלים לא מבינים, שמי שהפך ברגע אחד את כל בכורי מצרים, יכול גם להכות את הענקים בארץ כנען, ולהתגבר על הערים הבצורות. אנו צריכים לזכור את מכת בכורות מלפני אלפי שנים. אבל הם הרי חיו את זה! מעשה המרגלים אירע קצת יותר משנה לאחר מכת בכורות ושאר המכות הגדולות במצרים. איך הם לא מבינים, שמי שהרג כל בכור בארץ מצרים, יכול גם להכות בארץ כנען? משה מזכיר להם את גבורות ה', אבל הכל לא משפיע עליהם.

יכול להיות שהמרגלים חשבו, שיש הבדל בין הנהגת ה' בחו"ל להנהגת ה' בארץ ישראל.⁷ במדבר ה' נותן מן האכול, אבל בא"י לא יאכלו מן. בא"י יאכלו בדרך הטבע - יחשו ויזרעו ויקצרו. ממילא, סבורים המרגלים, שרק במצרים ובמדבר ה' מְפָה כל בכור ברגע אחד וכד', אבל בארץ ישראל לא תהיה הנהגה כזו. בא"י נצטרך להתגבר על האויבים בדרך הטבע, ובדרך הטבע - אי אפשר להתגבר על הענקים והערים הבצורות וכל מה שהמרגלים מספרים.⁸ יתכן שהמרגלים סברו שהנהגה הניסית שבמדבר שייכת למשה רבינו. כשמשה רבינו עומד בראש - יש הנהגה ניסית. אבל הרי אלדד ומידד מתנבאים - לפי דעה אחת בגמרא (סנה' יז, א) - ש"משה ימות במדבר ויהושע יכניס את העם לא"י. כשיקרה כך, מי יודע אם תמשיך ההנהגה הניסית של הקב"ה עם ישראל. אולי אז כבר לא יהיו ניסים. לכן הם מפחדים. "לא נִכְלַל לְעֲלוֹת אֶל הָעָם, כִּי תִזְקֶה הוּא מִמֶּנּוּ" (במדבר יג, לא).

אלא שמה שהמרגלים היו צריכים להבין הוא, שראשית כל - לא מתחכמים נגד ה'. גם לו היה צדק בדברי המרגלים, שחששו מהנהגה טבעית שתהיה בא"י, זו עדין אינה סיבה מוצדקת שלא לשמוע בקול ה'. אם ה' אומר להכנס לא"י, צריך להכנס לא"י. אם יש לך קושיות, אז יש לך קושיות. רוצה לקבל תשובה? - תשאל את משה רבינו. משה לא יודע? - ישאל את הקב"ה. אבל אי אפשר מכח הקושיות להתנגד לרצון ה'. אם ה' מסיע את עמוד הענן לפני ישראל, ועמוד הענן נכנס לא"י, צריכים להכנס לא"י, וטענה של "סכנת נפשות" ו"פיקוח נפש" לא מועילה כאן. אם היו באים סתם מכח מְצָנָה להכנס לא"י - פיקוח נפש היה דוחה את המצוה הזו. אבל כשה' במפורש אומר להכנס לא"י - כאן אין שום דחיות והיתרים שלא לקיים את הציווי. במקרה זה צריך לשמוע בקול ה', גם אם משמעות הדבר היא לההרג. התורה הרי מצוה אותנו: "וְאֵתְּהָבֶתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ" (דברים ו, ה), אפילו הוא נוטל את נפשך (ברכות נד, א). נכון שברוב המצוות אין חיוב של "אפילו נוטל את נפשך", רק בשלוש עבירות החמורות, אבל אם ה' אומר במפורש להכנס לא"י, אז אין היתר של פקוח נפש. במקרה זה צריך לשמוע בקול ה' בכל מצב, בלי התחכמויות ובלי קושיות.

אבל גם אם רוצים להתחכם ולהקשות קושיות, היו צריכים להבין שא"י היא ארץ הקודש, ובארץ הקודש יש מקום להנהגה ניסית עוד יותר מאשר במדבר! ככל שמקום מקודש יותר, הוא יותר מיוחד להשראת השכינה, ויותר מוכן לגילוי כבוד השכינה, ע"י הנהגה ניסית שמעל דרך הטבע. בבית המקדש הרי היו עשרה ניסים קבועים (יומא כא, א), וכן ארץ ישראל כולה מוכנה יותר

מְרִשִׁית הַשָּׁנָה וְעַד אֶחָרִית שָׁנָה" (דברים יא, יב). ההשגחה גלויה יותר בארץ ישראל מאשר בחוץ לארץ. לכן מחליטים המרגלים, שעדיף להשאר במדבר, במצב של "הסתר פנים" ביחס להשגחה של ארץ ישראל. כך תהיה עבודת ה' של ישראל מובחרת יותר, שהרי עבודה מתוך הסתר פנים היא קשה יותר¹⁶.

ואולם האמת איננה כך. האמת היא, שעצם המצב שבו ישנה ליציר כפיו של הקב"ה אפשרות שלא לעשות את רצון בוראו - היא חילול השם נורא, וכבוד שמים המושג ע"י עבודה כזו, אינו שקול כנגד חילול השם שיש בה.

מדוע הבחירה היא חילול השם? - נתאר לעצמנו שפרצה מלחמה בין אנגליה לגרמניה, ושר הצבא האנגלי יעמוד וישקול אם לתמוך באנגליה או לתמוך בגרמניה. מה נאמר על שר צבא כזה? - בוגד גמור! מורד במלכות! שר צבא ששומע שפרצה מלחמה, צריך לגייס מיד את כל הצבא, את חיל אוויר, את חיל הים, ואת כל מה שניתן לגייס למלחמה, ולא לעמוד ולשקול, "האם אני בעד אנגליה או בעד גרמניה". הרהורים כאלו, הם עוון חמור לכל חייל, וכל שכן לשר הצבא. כך גם בענין הבחירה. ה"הוה אמינא" של אדם לחטוא, המציאות שאדם יושב ושוקל האם לשמור שבת או לא לשמור שבת, האם לאכול כשר או לא לאכול כשר, היא עצמה מרידה חמורה במלכות שמים.

טעות זו של המרגלים, היא בעצם אותה טעות שטעה בה כבר אדם הראשון. אדם הראשון העדיף - בעצת הנחש - להכניס את עצמו למצב של בחירה, ולא לתפקד כמכונה העושה את רצון ה' באופן "אוטומטי", בלי בחירה (ע"י ב"מכתב מאליהו" ח"ב עמ' 137 ואילך). הנחש טען לאשה, שבלי יצר הרע (שנכנס אל האדם ע"י אכילה מעץ הדעת), עבודת ה' שלהם לא תהיה במדרגה חשובה כל כך. "לא חֲקַמָּה" לקיים מצוות, כשאין לאדם יצר הרע שמנסה לפתותו שלא לקיימן. לעומת זאת, אם יהיה לאדם יצר הרע ובכל זאת יקיים מצוות, עבודת ה' שלו תהיה במדרגה הרבה יותר גבוהה וחשובה. כך טען הנחש, והאדם טעה וקבל את טענתו, בהתעלמו מן העובדה, שעצם המצב שאדם שוקל אם לבחור בטוב או ברע, הוא חילול שם שמים נורא, כפי שהסברנו.

המרגלים שהעדיפו את ההנהגה הנסתרית של חוץ לארץ על ההנהגה הגלויה של ארץ ישראל, טעו אפוא! השאיפה אינה צריכה להיות להגדיל את הבחירה שלנו כמה שיותר, אלא להפך, לראות כמה שיותר את כבוד ה' בגלוי, וממילא מתוך כך - להקטין את הבחירה. א"כ, עדיף דוקא להכנס לא"י ולעבוד את ה' בא"י, ששם השגחת ה' גלויה יותר, ומתוך כך קל יותר להגיע לאמונה בבורא עולם, מאשר לעבוד את ה' בחו"ל, ששם השגחת ה' פחות גלויה, וממילא עבודת הבחירה קשה שם יותר. [ולכן מקום עבודת ה' האמתית וקיום המצוות האמתית היא רק בארץ ישראל, כפי שכתבו רש"י בקיצור (דברים יא, יח) והרמב"ן באריכות (ויקרא יח, כה)¹⁷].

אנו צריכים להודות לה' שנתן לנו ארץ חמדה טובה ורחבה, שניתן לעבוד בה את ה' באופן מעולה יותר. צריך להתפלל לה' שלא יקח מאיתנו את הארץ הזאת. כבר ראינו, שאם איננו הולכים בדרך ה', ה' לוקח מאיתנו את הארץ, וגם בדור שלנו ראינו איך חלקים מארץ ישראל נלקחו מאתנו. צריך להתפלל לה' שלא יקח מאתנו את ארץ ישראל, ונזכה במהרה לראות בה כבוד שמים בגלוי, עד שכל ישראל יכירו במלכות שמים, וגם הגויים יכירו במלכות שמים, כמו שאומר הנביא: "וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים..."

שכטו את חלקם בָּאָרֶץ! ממילא יש מקום לומר, שאם שאר המרגלים היו מתנהגים כמו כלב, גם הם היו זוכים למה שזכה כלב. גם הם היו יכולים להמשיך להיות נשיאים גם בא"י¹³.

ומסברא - גם אם נניח שהמרגלים באמת היו מפסיקים להיות נשיאים, ומישהו אחר מתאים יותר יהיה נשיא בא"י, הרי ודאי שעדיף להכנס לא"י כצדיקים, גם אם לא כנשיאים, מאשר למות בחו"ל כעבריינים! אבל המרגלים לא עושים את החשבון הזה! ממש כמו ירבעם בן נבט, ש"תִּפְּשׂוּ הַקִּבְ"ה בַּכְּגֹדוֹ, ואמר לו: חזור בך, ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן! אמר לו [ירבעם לקב"ה]: מי בראש? [אמר לו הקב"ה]: בן ישי בראש. [אמר לו:] אי הכי לא בעינא (=אם כך, איני מעוניין) "סנה' קב, א). וכי לא עדיף להיות שני לבן ישי בגן עדן, מלהיות ראש הרשעים בגיהנם?! "הֲיָה זַנֵּב לְאִרְיוֹת, וְאֵל תְּהִי רֹאשׁ לְשׁוּעֵלִים!" (סנה' לו, א) אבל תאנת הכבוד מכשילה את ירבעם, והוא מעדיף להפסיד את חלקו בעולם הבא, מאשר להיות שני לדוד המלך. איננו יכולים לדבר על אנשים גדולים ועל גדלותם של המלכים שאין להם חלק לעולם הבא, [ע"י בגמרא (סנה' קב, ב), שמחו ברב אשי על שִׁפְיָנָה את ירבעם אחאב ומנשה "חברינו", והראו לו שהיו גדולים בתורה יותר מן האמוראים, וצריך היה להתייחס אליהם כ"רבותינו" ולא כ"חברינו"], אבל בכל זאת, תאות הכבוד (דקה מן הדקה, כפי רום מדרגתם) סימאה את עיניהם, והם לא רואים את הכבוד האמיתי. בשביל כבוד מדומה הם מוותרים על הכבוד האמיתי.

ביאור שלישי בחטא המרגלים

אבל יש גם הסבר אחר בזוהר בביאור חטא המרגלים. הזוהר אומר, שחטא המרגלים היה, שמשה אמר להם, "וְלִקְחֶתֶם מִפְּרִי הָאָרֶץ" (במדבר יג, כ) - רצה שיקחו מפרי עץ החיים - "ואיננו לא איתנו אלא ענבים ורמונים ותאנים, דבאלנא אחרא תליין ואחידן" (זוהר ח"ג קנו, א). נטלו דוקא מהענבים והרמונים והתאנים, שהם תלויים ואחוזים בְּאֵילָן האחר - בעץ הדעת טוב ורע¹⁴. ודאי ענינים עמוקים ונסתרים כלולים בדברי הזוהר הללו, אבל ננסה להבין אותם על דרך הנגלה, עד כמה שניתן.

מה ענינם של עץ החיים ועץ הדעת? עץ החיים - הוא קודש לה'. רק רצון ה' קיים בעץ החיים. אין בו "דַּעַת טוֹב נֶכַּח ע" (בראשית ב, ט) כמו בעץ הדעת, וממילא הסוף ידוע מראש - האדם יזכה בו לחיי נצח ("עץ החיים"), שהרי אין בו שום מקום לחטא ולמיתה¹⁵. לעומת זאת, "עץ הדעת טוב ורע" מאפשר לאדם בחירה בין טוב לרע. האדם יכול לבחור לעשות טוב, ויכול גם לבחור לעשות רע, נגד רצון ה'.

איזה סוג של עבודת ה' מרבה יותר כבוד שמים? עבודה "אוטומטית", בלי שום אפשרות של בחירה בין טוב לרע (עץ החיים), או עבודה מתוך בחירה (עץ הדעת), כשישנה אפשרות לעשות רע, ובכל זאת האדם בוחר לעשות טוב? לכאורה - האפשרות השניה עדיפה! עשיית רצון ה' מתוך בחירה, יש בה יותר כבוד שמים מאשר עשיית רצון ה' באופן "אוטומטי", ללא שקיימת אפשרות אחרת לפני האדם. כך באמת חשבו המרגלים, ולכן הם מביאים פירות שתלויים ואחוזים בעץ הדעת טוב ורע, לרמו על כך שרצונם לעבוד את ה' במצב של הסתר, ומתוך בחירה בין טוב לרע. מסיבה זו הם לא רוצים להכנס לארץ ישראל, שהיא "אָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דָּרַשׁ אֶתָּה, תְּמִיד עֵינֶי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ

וְהָלְכוּ עִמָּיִם רַבִּים וְאָמְרוּ: לָכוּ וְנַעֲלֶה אֶל ה' אֶל בֵּית אֱלֹקֵי
 יַעֲקֹב, וְיִרְנוּ מִדְּרָכָיו, וְנִלְכֶה בְּאַרְחֵיתָיו. כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וְדָבַר
 ה' מִירוּשָׁלַם" (ישעיהו ב, ב-ג), במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
 וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

1. כמובן, אין הכוונה כאן לראייה חושית, אלא לראיית השכל.
2. אמנם לאחר חטא העגל, העלה גם משה את החשש, שמא אם יעניש ה' את ישראל וישמידם במדבר, יאמרו המצרים, "מִבְּלִי יִלְתֶּה ה' לְהַבְיֵאֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם, וּמִשָּׁנָתוֹ אוֹתוֹם הוֹצִיאֵם לְהַמְתֵּם בְּמִדְבָּר" (דברים ט, כח). ובאר שם הרמב"ן טעם טענה זו, שהמצרים יאמרו, "כי גם בהיותם במצרים ראה (ה') שאין יכולת בידו להביאם אל הארץ אשר דבר להם באזני המצריים, ועל כן שָׁנְאָם" - כדרך המלכים, שכאשר הם מבטיחים למישהו איזה חסד או מתנה ואינם יכולים לקיים את הבטחתם, הם הורגים אדם זה, מפני שהוא גורם להם בושה וכלימה. ואולם כבר באר שם הרמב"ן, שטענה זו היתה שייכת רק לאחר חטא העגל, שהיה בסמוך ליציאתם במקום ובזמן (תשעים יום לאחר שיצאו ממצרים). אבל לאחר חטא המרגלים, שהיה יותר משנה לאחר חטא העגל, וכבר היו סמוכים אז לא", לא היה שייך לטעון, כי "היתה השנאה הזאת בהם במצרים טרם שהוציאם משם" (לשון הרמב"ן), "וּמִשָּׁנָתוֹ אוֹתוֹם הוֹצִיאֵם לְהַמְתֵּם בְּמִדְבָּר". שהרי א"כ, היה לקב"ה להרגם בסמוך ליציאתם, ולא להמתין זמן רב כ"כ. ובקיצור: הטענה כי "בְּשָׁנָתוֹ ה' אֶתְנֶנּוּ הוֹצִיאֵנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם" לא היתה שייכת עוד בזמן חטא המרגלים.
3. אמנם הרמב"ן כתב, שהיה מקום לומר שה' לא רצה להשמיד את ישראל במצרים כדי לא לחלל את שמו בגוים, ולכן "הוציאם ממצרים להמיתם במדבר במקום שלא יִדַּע מה היה להם" (רמב"ן דברים ט, כח), אך גם אחרי תירוצו זה, עדין ישאר קשה, למה נתן להם תורה בסיני, ולמה עשה להם נסים רבים כל כך במדבר, במן ובבאר, ובענני כבוד ועוד.
4. וכן על הפסוק "וַתִּקְרְבוּן אֵלַי כָּלְכֶם, וַתֹּאמְרוּ נְשַׁלְחָה אַנְשִׁים לְפַנְיֵנוּ וְיַחְפְּרוּ לָנוּ אֶת הָאָרֶץ... וְאָקַח מִכֶּם שְׁנַיִם עֶשְׂרֵי אַנְשִׁים" וכו' (דברים א, כב-כג), פירש רש"י: "וְאָקַח מִכֶּם - מִן הַבְּרוּרִים שֶׁבְכֶם, מִן הַמְּסֻלְּחִים שֶׁבְכֶם".
5. ובעשרת המרגלים הללו היו כאלו, שהיו עוד יותר גדולים מיהושע וכלב בחכמה ובכבוד (רמב"ן במדבר יג, ד).
6. וזהו מידה כנגד מידה: כיון שמאסו בארץ חמדה, נגזר עליהם לגלות ממנה, כמו שנאמר: "וַיִּמְאַסוּ בְּאֶרֶץ חֲמֻדָּה, לֹא הֶאֱמִינוּ לְדַבְּרוֹ, וַיַּרְגְּנוּ בְּאֶהָלֵיהֶם... וַיִּשְׂא יְדוֹ לָהֶם לְהַפִּיל אוֹתָם בְּמִדְבָּר, וּלְהַפִּיל יָרְעֵם בְּגוֹיִם וּלְזַרוֹתָם בְּאֶרְצוֹת" (תהלים קו, כד-כו. ועי' רמב"ן בפרשתנו - במדבר יד, א). ובכיה זו שקבע הקב"ה לדורות, יש בה תיקון על הבכיה הראשונה. דבפעם הראשונה בכו מחמת שלא ידעו להעריך את א", ולא רצו להכנס אליה. ובגלל זה נקבעה להם בכיה לדורות, שיבכו דוקא מחמת שמעריכים את המקדש וא", ומצטערים על הפסדו.
7. כך באמת מבואר במהר"ל, שהמרגלים רצו להשאיר במדבר, מפני ששם היתה ההנהגה ניסית, ואילו בא"י ההנהגה טבעית (מהר"ל בחידושי אגרות סוטה לד, ב). וכתב המהר"ל: "וכל הדברים האלו מופלגים ועמוקים מאד מאד" (שם).
8. וזהו עומק דברי המרגלים, שאמרו: "לא נוכל לעלות אֶל הָעָם כִּי חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ" (במדבר יג, לא), ופירש רש"י: "חָזַק הוּא מִמֶּנּוּ - כְּבִיכּוֹל כֻּלְפֵי מַעֲלָה אִמְרוּ". [וכדברי הגמרא: "כביכול, אפילו בעל הבית אינו יכול להוציא כליו משם"]. וקשה לומר שהתכוונו לדברים כפשוטם. אלא י"ל בכוננתם, שלא האמינו שעל פי דרך הטבע יש אפשרות להתגבר על יושבי הארץ. ובדרך נס - הרי כבר נזכר למעלה, שהמרגלים סברו שהקב"ה לא ינהג בהנהגה ניסית בא"י.
9. ובספרים מבואר, שהיה צדק מסויים בדברי המרגלים, שבא"י ההנהגה היא טבעית יותר. אלא שטעותם היתה, שהם סברו שהנהגת א"י היא טבעית לגמרי, בלי שום נס כלל. בעוד שהאמת היא, שהנהגת א"י היא בדרך של נס בתוך טבע, שהנס מלוכש בתוך טבע, ואינו ניכר.
10. ועי' מה שבאר עפ"י המהרש"א במס' ע"ז כה, א.
11. וז"ל הזוהר: "אָמְרוּ [המרגלים]: אֵי יַעֲלוֹן יִשְׂרָאֵל לָאֲרֶעָא, נַתְעַבַר אֲנִי מִלְמַהוּי רִישִׁין, וַיִּמְנֵי מִשָּׂה רִישִׁין אַחֲרֵינִי, דְהָא אֲנִי זְכִינֵן בְּמִדְבָּרָא לְמַהוּי רִישִׁין, אֲבָל בְּאֲרֶעָא לֹא נִזְפִי".
12. "כל נשיא ונשיא אפוטרופוס לשבטו ומחלק נחלת השבט למשפחות ולגברים, ובורר לכל אחד ואחד חלק הגון" (רש"י במדבר לד, יז).
13. אבל השל"ה כתב, שהמרגלים צדקו בחששם, ובאמת אם לא היתה נגזרת מיתה על דור המדבר, והיו נכנסים לארץ ישראל, אזי נשיאי השבטים בא"י היו אלו המוזכרים בפרשת במדבר: "לְרֵאוּבֵן - אֶלְיָצוּר בֶּן שְׂדִיאוּר, לְשִׁמְעוֹן - שְׁלֵמִיאֵל בֶּן צוּרִישִׁדִי, לְיְהוּדָה - נַחֲשׁוֹן בֶּן עֲמִינָדָב וכו'" (במדבר א, ה-טו). [וכתב עוד, דאפשר שנרמז ענין זה במה שכתב רש"י על המרגלים: "כָּלֶם אַנְשִׁים (במדבר יג, ג) - לשון חשיבות, ואותה שעה כשרים היו". היינו, דבאותה שעה, בחוץ לארץ, ראויים היו להיות מנהיגים. אבל בארץ ישראל - לא] [של"ה פרשת שלח, תורה אור אות י]. ולפי דבריו צ"ל, דמה שנבחר כלב בן יפונה להיות נשיא שבטו בא"י, זהו לאחר שנגזרה מיתה על דור המדבר [חוץ מכלב ויהושע (במדבר יד, ל) ושבת לוי (עי' רש"י שם א, מט)]. אבל אם לא היתה נגזרת עליהם מיתה, נשיא שבט יהודה בא"י היה נחשון בן עמינדב.
14. ענבים - "הוא אילנא דקטא ביה אדם הראשון, כמה דתנינן ענבים היו" (זוהר ח"ג קנת, ב). רמונים - לשון רע מינים (לשון מינות); תאנים - לשון תואנה (ב"ר יט, י), ולשון "אָנָה לְיָדוֹ" (שמות כא, יג), "לֹא תֵאָנָה אֶלְיָךְ רָעָה" (תהלים צא, י), שהוא לשון מקרה (רש"י שם), שענינו הסתר ההשגחה, שלזה חתרו המרגלים להגיע.
15. "כי עץ החיים היה בפריו סגולה להכניס בלב הידיעה הנכונה והדבקות והאהבה אליו ית', והידיעה בדרכיו הקדושים, והיה שולל מן הנפש התאוות הגופניות... ואם היה אדם הראשון אוכל מעת החיים ולא מעץ הדעת, היה מתדבק והולך בקדושת קונו, ומתענג על הוד קדושתו לנצח נצחים באין מפריד" (דעת תבונות מהר" הרב פרידלנדר סי' קכ"ו ד"ה ואמנם).
16. הסבר זה הפוך מן הסבר הראשון, לפיו סברו המרגלים שדוקא ההנהגה במדבר היא ניסית יותר מאשר בא"י, וכבוד ה' נראה שם יותר, ודוקא משום כך רצו המרגלים להשאיר במדבר, וכפי שבאר המהר"ל (עי' לעיל הערה 7). ולפי דרכו צריך לומר, דמה שמבואר בזוהר ד"אינון לא אייתאו אלא ענבים ורמונים ותאנים, דבאילנא אחרא תליין ואחידין", כונת המרגלים היתה לרמוז בזה, שמחמת ההנהגה הטבעית שבא"י אדם עלול להמשך שם אל הצד הרע, משא"כ בהנהגה הניסית שבמדבר אין כ"כ חשש לזה.
17. וכן כתב הרשב"א בתשובה (שו"ת הרשב"א ח"א סי' קל"ד).